

A magyar vers fordításának lehetőségei, útjai

A fordítás az emberek közötti kommunikáció alapvető, elkerülhetetlen aktuális közé tartozik. Az irodalmi fordítás azonban, amit a magyar nyelv a „műfordítás” szóval jelöl, már problematikusabb — az a kétely merül fel vele kapcsolatban, s ezt nemegyszer írók, művészek, tehát szakmabeliek hangoztatják, hogy lehetséges-e egyáltalán, át lehet-e menteni az egyik nyelv szigetéről a másik szigetére azokat az értékeket, amelyek az irodalmi alkotást (s különösen a verset) műalkotássá teszik. Egy nyelv szellemét nem lehet lefordítani, hiszen minden egyes nyelv szellemében kölcsönösen kizárja a másikat. S egy-egy irodalmi mű átültetése közben a fordítónak szüntelenül latolgatnia kell, mit tartson fontosnak, illetve fontosabbnak, mit kell majd „elárulnia” a megmenhető, a csonkítatlanul lefordítható gondolat, a tolmácsolható metafora kedvéért. Egy német költő, Matthias Claudius szerint „wer übersetzt — der untersetzt”. Magyarul tréfásan azt szoktuk mondogatni: „fordítani annyi, mint ferdíteni.” S hogy az angol, pontosabban az amerikai vélemény se maradjon ki, idézzük Robert Frostot: „A költészet az, ami elvész a fordításban.” Vagyis a költői mű tökéletes fordítása lehetetlen.

Lehetetlen, de meg kell próbálni. Egyébként ez a paradoxon áll minden művészi tett, az alkotás minden kísérlete mögött: még ha el is éri saját pillanatnyi optimumát, a művész sohasem számíthat végtelen hatásra, igazi öröklétre. Bár Gautier szavaival „a népet túléli a szobor”, a szobrot, az emlékművet s vele a dinasztia és a birodalmat is túléli és elemésztí a természet; a sivatag akkor is sivatag, amikor Ozymandias temploma már régen leomlott. Az alkotás aktuálisában a művész mégis megcélozza az örökkévalóságot; de mit céloz meg a műfordító? Az eredeti versnek a befogadó nyelv közegébe átemelt lehető legjobb változatát. Hogy ezt elérje, kétszeresen vállal lehetetlent: nemcsak mint alkotó, hanem mint közvetítő is. Hiszen aligha vonhatjuk kétségbe, hogy aki az idegen mű szellemét kívánja közvetíteni, annak a saját szavaival, de a más hangján kell megszólalnia. De ami a műfordítás lehetetlenségét illeti, hadd idézzem még ezzel kapcsolatban George Steinert, aki az *After Babel* című könyvében a következőket mondja: „A fordítás — lehetetlen, írja Ortega y Gasset. — De a gondolat és az élőbeszéd tökéletes egybeesése ugyancsak lehetetlen. Valamiképpen minden pillanatban legyőzzük a lehetetlent.”

Itt mindjárt föltehetjük a kérdést: mi szükséges a jó fordításhoz? Kell-e például hozzá fordításelmélet? Anélkül, hogy lebecsülném az elmélet fontosságát általában, az a gyanúm, hogy nem lehet és nem szabad preconcepciókkal közelíteni egyetlen lefordítandó költői műhöz sem, mindössze bizonyos *alapfeltételeket* vizsgálhatunk fel magunknak (még attól is tartózkodom, hogy alapsabályoknak hívjam őket), s ezek az alapfeltételek nyelvről nyelvre változnak, az adott nyelv és irodalom sajátos hagyományaiból adódnak, azokkal függnek össze. Ezek a magyarban (és úgy hiszem, az oroszban is) merevebben vannak megfogalmazva, mint mondjuk az angolban vagy a franciában — az előbbi két nyelvben az ideál a teljesen formahű fordítás (ezt megközelítendő tesz olykor a fordító engedményeket a költői kép, illetve gondolat rovására), míg a másik két nyelvben más a helyzet. Jóllehet azt, hogy a költői mű fordításának voltaképpen csak három fajtája lehetséges, már John Dryden, a XVII. század ünnepeit angol költője megállapította. Dryden szerint ez a három lehetőség a „metafrázis”, az „imitáció” és a „parafrázis”; e fogalmakon ő részben mást ért, mint mi — a „metafrázis” nála a szó szerinti, szolgai, mindent másolni igyekvő fordítás, az „imitáció” pedig az eredetit csupán alapanyagnak tekintő, attól messze elrugaszkodó átköltés. Mi ezt az utóbbit, az átköltést szoktuk parafrázisnak nevezni, Dryden viszont ezen az aranyközéputat érti, ami szerint a „translation with latitude”, vagyis a rugalmas, széles mozgástérrel rendelkező fordítás, ahol „a szerző szellemét át lehet ültetni”. Saját Vergilius-fordításának 1697-es kiadásában Dryden elmondja, úgy próbált fordítani, ahogy maga az *Aeneis* költője szólt volna, ha történetesen angolnak születik.

Tehát már John Dryden megfogalmazta az igényt, miszerint a jó műfordításnak két célt kell elérnie: egyrészt a lehetőségekhez képest hűnek kell maradnia az eredetiehez, másrészt meggyőzően, otthonosan kell hangzania a befogadó nyelven is. Ha magyar olvassa ezt, tüstént azt gondolja: ezek szerint Dryden a formahű fordítás híve volt! Pedig ez így nem igaz: Dryden Horatius alkaionzi versza-

kát például keresztrimes angol hangsúlyos versben fordítja, nagy utódja, Pope pedig a kor ízlésének megfelelően ugyancsak rimes versben tolmácsolja Homéroszt. Vagyis a teljes formahűség követelménye még azoknál az angoloknál sem merült föl, akik általában az „arany középút” hívei voltak. S talán innen ered az a hagyomány, hogy számos angol versfordító még ma sem azt írja áttüzetése alá, hogy „translation” (pontosabban: „translated from X language”), hanem azt, hogy „English version”.

Hosszú időn át az „imitáció” nagy népszerűségnek örvendett angol nyelvterületen, részben talán Ezra Pound kínai vers-átültetéseinek a hatására. Ennek a fel fogásnak ma már jóval kevesebb híve van; szinte elképzelhetetlennek tartom, hogy (mint ahogy ez tizenöt évvel ezelőtt egy magyarországi konferencián megtörtént, lásd az *Arion* akkori számát) egy amerikai költő követendő példaként idézze Robert Lowellnak azt az eljárását, amellyel *Imitations* című kötetében két Paszternák-verseből „szabott” egy harmadikat. Az azóta eltelt évek, részben a *Modern Poetry in Translation* című folyóirat működésének következtében, részben a sorra megjelenő színvonalas fordításkötetek hatására, jelentős változást hoztak az angol-amerikai fordítói gyakorlatban. Ma már nem szívesen szorosan az eredeti szöveghez igazodva fordítani. Ezzel kapcsolatban hadd hivatkozzam egy igen érdekes vitára; ez nemrégien zajlott le a vitáktól általában tartózkodó *World Literature Today* hasábjain. Utolsó fázisát Keith Bosley esszéje jelentette; Bosley egyike a legjobb angol fordítóknak, több mint negyven nyelvből fordított (természetesen magyarból is), a többi közt egy kötetnyi Mallarmét a Penguin Kiadónak. Bosley ahhoz a vitához kapcsolódott, amely Yves Bonnefoy és Joszif Brodskij között dült a „helyes” fordításról. Az Amerikában élő orosz költő, Brodskij egy cikkében elmarasztalta mindazokat az angol-amerikai fordítókat, akik nem formahűen próbálták Mandelstamot angolra áttüzetni; Bonnefoy erre saját francia fordítói praxisára hivatkozva válaszolt — ő Shakespeare-t nem az eredeti versmértékben fordította, de meg van győződve arról, hogy megoldása jobban megfelel a francia nyelv szellemének, s hogy művészileg őt igazolja. Bosley véleménye erről az, hogy míg az adott esetben igaza lehet Bonnefoynak, ugyanakkor túlzottan általánosít. S ez nemcsak azért van így, mert az angol nyelv szókészlete és variánslehetőségei sokszorosan meghaladják a franciáét, hanem azért is, mert bizonyos szerzőket franciára is formahűen lehet és kell fordítani. Yeats például — csakúgy, mint Mandelstamot — nem lehet hitelesen életre kelteni szabad versben; s az a tény, mondja Bosley, hogy Mandelstamot mindeddig senkinek sem sikerült kötet formában átűtő erővel fordítania, nem jelenti azt, hogy ez a vállalkozás eleve lehetetlen.

Eddig a versfordítás, főképpen az angolra való versfordítás általános módokról beszéltem, de most szeretnék áttérni olyan gyakorlatibb kérdésekre, mint a *mit* és a *hogyan* problémája. A „mit”, vagyis „kiket” fordítsunk kérdésében beszélhetünk két végtelen állásponttól: az egyik mennyiségileg maximalista (protokoll-esztétika), a másik mennyiségileg minimalista (és minőségileg leszűkített módon ultraszelektív). Nem hiszem, hogy lenne értelme bizonyos, általunk esetleg kedvelt, de merőben helyi jelentőségű (illetve konjunkturális jelentőségű) műalkotásokat ráerőltetni egy más nyelvre. Tudom, hogy egyes államok közt vannak egyezmények, amelyek előírják a nagy tömegű kulturális cserét, de nem látom be, miért jó, ha mondjuk a macedón nép gyermekei anyanyelvükön olvashatják Tompa Mihályt és Fodor Józsefet, s ezért mi cserébe kapunk egy rutinosan fordított macedón Tompát és Fodor Józsefet. De még nálunknál jóval kiválóbb költőink sem mindig nyerik el a nyugati olvasó tetszését — Petőfit például sokat és bizonyára jól fordították oroszra, lengyelül is beleilleszkedik egy bizonyos hagyományba, de már angolul nem hangzik meggyőzőnek, s ez nem mindig a fordítók hibája. Talán Petőfi szemléletének bizonyos egysíkúsága, formanyelvének (egy Keatshez, egy Victor Hugóhoz, de még egy Mickiewiczhez hasonlítva is) viszonylagos egyszerűsége miatt nem talál az eddiginél lelkeesebb fogadtatásra egyes országokban. Általában nem állítanám, hogy egy költő forradalmisága miatt nem fogadnak el az angol olvasók — ellentmond ennek az utolsó 20-25 év Brecht-kultusza a szigetországban. Atyval sem az a probléma, hogy világnézetében és művészi módszereiben „nyugati” elemek keverednek sajátosan magyar elemekkel — a kérdés az, hogyan fordítják, miként találják az angol-amerikai olvasónak. (Edmund Wilson, az ismert amerikai kritikus például nagyra tartotta Adyt.) Az eddigi Ady-fordítókból hiányzott vagy a tehetség, vagy a következetesség. Anton A. Nyerges például megpróbált kötött formában írt Ady-verseket szabad versben fordítani — elrettentő eredménnyel. Ha ugyanis Adynál lemondunk a rimekről, a vers ritmusát kell olyan módon erősíteni, olyan sajátos angol versritmust kell kidolgoznunk, hogy az valahol adekvát legyen a magyarral. Ady angolra fordításához olyan költő kellene, aki mindkét nép hagyományaiban otthonos (*muta-*

tis mutandis a Jakab király bibliájának a nyelve hasonló szerepet játszik az angolban, mint a Károli-féle bibliafordítás nyelve a magyar irodalom fejlődésében), s akinek angol nyelvérzéke tökéletes; aki szigorúan megválogatná, mi az, amit Ady-ból érdemes lefordítani. S hogyha Ady szövege túl történelemreszerelten idiomatikus, feltehetjük a kérdést: mi jobb, a jegyzetelés vagy az „áthonosítás”, megengedhető-e például, hogy a „Dózsa György unokája vagyok én” sort mondjuk úgy fordítsuk, hogy „I issue from Wat Tyler's blood”, vagy ez már az eredeti hűtlen kezelésének számít? Ady angolul, úgy érzem, már határeset; kétséges, hogy talá-lunk-e rá eléggé odaadó s eléggé kiváló nyelvérzékű fordítót. Viszont más nyel-vekre még fordítják, s azt hiszem, elég jól Adyt — nemrég jelent meg Krakkóban Egy Ady-válogatás, a *Złoto i krew*, amelynek fordítógárdájában olyan lengyel köl-tőket találunk, mint Białoszewski, Ilakowiczówna, Tadeusz Nowak és Tadeusz Różewicz, hogy csak pár nevet említek.

A fentebb említett minimalizmus szerint csak a legmodernebbeket érdemes for-dítani. Néhány éve részt vettem egy nyugati magyar konferencián, ahol a műfor-dítás kérdéseiről vitatkozva elhangzott a nézet, hogy franciára egyetlen magyar költőt kell csak fordítani — Kassák Lajost. (Megl lehet, az illető azért megkegyel-mezne még Tandorinak s másoknak, de akkor is: véleménye a magyar líra ered-ményeinek olyan sommás tagadásán s így a lehetőségek olyan leszűkítésén alapul, hogy nem is érdemes vitázní vele, csupán jelezni szeretném létezését.)

Az én véleményem szerint klasszikus költőink fordítását szorgalmazni ugyan lehet, de külföldi sikerükre számítani nem tanácsos.* Huszadik századi költőink elvben mind fordíthatók, még akkor is, ha nem Magyarországon éltek vagy élnek. Megközelítésként jobb az egyéni, mint az antológia-módszer. Születhetnek ugyan igen jó antológiák — a Gara-féle francia nyelvű vagy a lengyel PIW Kiadó Jastrun főszerkesztői nevével fémjelzett 1975-ös antológiája —, de jobban járunk vele, ha egy-egy jó külföldi költőt sikerül „hozzáédesgetnünk” valakihez — ahogy Gillevic és Rousselot rákapott József Attilára, Tony Connor Nagy Lászlóra, Ted Hughes Pilinszkyre, Miron Białoszewski Weöres Sándorra —, hogy csak néhány általam ismert példát említek, úgy még számos más idegen költőt rávehetünk arra, hogy hungarofil érdeklődését és esetleg személyes baráti kapcsolatait mű-fordításokban realizálja és kamatoztassa. Ha már itt tartunk, hadd mondjam el, hogy a nagy magyar költészet más nyelveken való megismertetéséből jelentős részt vállaltak (különösen az utolsó évtizedek folyamán) azok a külföldön élő magyar anyanyelvű, de többnyire más állampolgárságú, kétnyelvű költők, akik a befogadó ország kultúrájának közelebbi ismeretében közvetlen kapcsolatot tudtak teremteni egy-egy kitűnő ottani költővel, társfordítóval.

Persze még az idegen költő, társfordító optimális megválasztása sem garan-tálja egy-egy kiadvány sikerét. Igen sok függ a kiadó jóindulatától, hiszen nem elég kiadni egy könyvet, terjeszteni is kell; a recenziések érdeklődésétől, s attól is függ, hogy „divatban van-e” egy-egy ország s irodalom. Angliában néhány év-vel ezelőtt megjelent egy kötet Illyés-vers — szinte teljesen visszhangtalan maradt. Szép kritikai sikere volt a Ted Hughes-féle Pilinszkynek, de viszonylag keveset adtak el belőle. Az oxfordi egyetemi kiadó gondozásában megjelent Nagy László-kötetnek (amelyet Kodolányi Gyulával együtt szerkesztettünk 1973-ban) közönség-sikere és elég jó kritikai visszhangja is volt. Viszont az Edwin Morgan fordította Kassák-válogatást, amit eredetileg a Penguin Kiadó rendelt tőle, most már, úgy látszik, végleg elsüllyesztette a kiadó — megszűnt ugyanis a sorozat, amelynek ke-retében kiadásra került volna.

A versfordítás sarkalatos problémája azonban mégsem a „mit”, hanem a „hogyan”. Mint korábban (a Brodskij-Bonnefoy vita kapcsán) jeleztük, itt nyel-venként és korszakonként eltérnek a vélemények. Francia nyelvterületen például, úgy tetszik, a lényeghű Gara-féle módszer valóban újdonságot jelentett, noha kér-déses, egy-egy vers legjobb fordítását valóban az a versszintézis jelentette-e, amit Gara néhány esetben több egyéni fordításból összeállított. Radnóti-kötetének (*Marche forcée*) fordítói előszavában Jean-Luc Moreau elmondja, hogy az eclogák fordításában különféle módszereket alkalmazott: amikor a hetedik és a nyolcadik eclogát fordította, még elég ködös fogalma volt csak magáról a hexameterről, csak később érezte s értette meg, milyen „csodálatos, hajlékony és rugalmas” lehet ez a versmérték magyarul, értő költő kezében. De — és ezt érdemes idéz-nünk — azon a napon, amikor megértette a magyar hexametert, megértette Vergi-liust is. Egy másik francia költő, Paul Chaulot Kassai Györggyel folytatott beszél-getésében (*Atelier I*, Paris, 1967) elmondja, hogy a hexametert ő esetenként, a vers

* Más nyelvű filológusok számára persze készíthetünk kis példányszámú fordítást klasszikusainkból is — tudommal az ilyen vállalkozásokat az UNESCO is támogatja.

ritmusától függően, más- és másképpen fordítja: van, amit 14 és van, amit 15 verslábba (pieds) — ha a hexameter szabályos, azt tizenöt, de például Petőfinék Aranyhoz írt költői levelét tizennégygel fordította. A rimeket Chaulot feláldozhatónak véli, kivéve az olyan különleges eseteket, amikor az eredeti lényege a rimekben van. Ugyanez Giullevic véleménye, aki még pontosabban is megfogalmazza ezt a magyar fülnek egyáltalán nem evidens tételt: „minél gazdagabb a költemény képekben... annál könnyebben nélkülözi a fordításban a rimet.” (Arion. Bp., 1966.)

Hasonló véleményekkel találkozhatunk az angoloknál is — Donald Davie szerint „a rimes versek fordításában a rimet lehet legelőbb elhagyni, utána pedig a versmértéket”. Ami a rimek elhagyását illeti, ez sem lehet szabállyá, hiszen például Pilinszky-nél egy négysoros szakaszban csupán a páros sorok rimelését el lehet hagyni az angolban nagyobb károsodás nélkül (ahogy azt Ted Hughes tette), de már egy hatsoros szakaszban vagy egy nyolcsorosban (mint a *Francia fogoly*) négy rim elhagyása a verset sokkal lazábbá, szétesebbé teszi, mint eredetiben. A versmértéket is lehet változtatni, ha a fordító nem tud megbirkózni az eredetivel, de csak akkor, ha megfelelő, adekvát új formát tud rá találni, nyelve szellemével egyezőt. Például hexameteres verset szabad versben fordítani angolra — oktalan-ság. Radnóti Miklós verseinek angolra fordítása közben kiderült, hogy van ennél sokkal jobb megoldás: angol társfordítóm, Clive Wilmer egy olyan kevert verslábú angol hexameteret választott, amelyre Thomas Hardy hosszú sorai is hatottak, s így a verssor néhol a hatütemű hangsúlyos angol versre emlékeztet. (Némileg hasonló megoldással, hexameteres fordítással kísérletezett Radnóti összes verseinek amerikai fordítója, a magyar születésű Emery George is, jóllehet néha túlságosan erőlteti a szabályos hexameter és sorvégi enjambement-jai sem mindig szerencsések.)

De nézzük, hogyan hangzik Clive Wilmerrel közösen készített fordításunkban a *Száll a tavasz* című Radnóti-vers első három sora. Először magyarul:

*Csúszik a jég a folyón, foltosra sötétül a part is,
olvad a hó, a nyulak meg az őzek lábnyomán már
kis pocsoltyákban a nap csecsemőnyi sugára lubickol.*

Angolul:

*Ice glides down the river; the bank darkens, blotched with thaw.
The snow is melting. Now, the infant sunbeams paddle
In the small puddles that form in the tracks of roebuck and hare.*

Ha már Radnóti fordítási problémáinál tartunk, érdekes sorba vennünk, hogyan fordították különböző nemzetiségű fordítók más és más nyelvre a *Hetedik ecloga* két nagyon sajátosan magyar sorát. Ezekről van szó:

*Ékezetek nélkül, csak a sort sor alá tapogatva
úgy írom itt a homályban a verset, mint ahogy élek*

Mivel a franciában vannak az ékezetnek megfelelő jelek, Jean-Luc Moreau-nak ezzel nem volt különösebb problémája:

*Sans les accents, griffonnant simplement vers après vers a l'aveuglette,
j'écris ce poème dans le noir, à l'image de ma vie*

(Marche forcée, 111.)

De már Radnóti egyik lengyel fordítója, Aleksander Nawrocki így próbálta megkerülni a kérdést:

*Bez znaków przestankowych, linia za linia, w półmroku
wiersz pisze, tak jak żyje, na oślep*

Mivel a lengyel nyelv nem ismeri az ékezetet, Nawrocki „írásjelek nélkül”-re módosította az első sort. Igaz, hogy nemcsak ez vész el fordításában, hanem a „sort sor alá tapogatva” fordulatból a tapogatás tévovasága is; a szótagszám-különbségről nem is beszélünk, mert a lengyel mint nyelv, nem nagyon alkalmas a szabályos hexameterre. De nézzük az angol változatokat; a számos fordítás közül csak kettőt idézek, Emery George-ét és a miénket a *Forced March* kötetből. George így fordítja a fenti sorokat:

*No diacritics. Just one line under another line: groping,
barely, as I am alive, I write my poem in half-dark*

(The Complete Poetry, 269.)

Az ékezet angolul valóban „diacritics“ vagy „diacritic marks“ — de hányan tudják ezt az olvasók közül? Vagyis le lehet magát a fogalmat szótárilag helyesen, de lényegileg mégis pontatlanul fordítani. Mi ezt a következőképp próbáltuk megoldani:

*Without putting in the accents, just groping line after line,
I write this poem here, in the dark, just as I live*

(Forced March, 17.)

Ez a változat közvetíti ugyan a sor értelmét, de egyszersmind idézőjelbe is teszi; az angol nem jelöli sem a hangsúlyt, sem az ékezetet, de mivel a legtöbb művelt angol tud valamit franciául, a szöveg kontextusából fogalmat nyerhet arról, mit hagyott le verséből a sötétben körmölgető Radnóti.

A versfordítás számos más, megvitatásra érdemes kérdése közül hadd szóljak még röviden kettőről. Az egyik a magyar rímek angolra fordításának a problémája. Különösen foglalkoztatott ez a Nagy László-versek fordítása közben. Nagy László tiszta rímeit, illetve jól összecsengő asszonáncait nehéz volt adekvát módon átültetni angolra. Az angol ugyanis rímnek hall a magyar fülnek még asszonáncnak is bajosan beillő hangzásokat is. Minthogy az angolban nem a magánhangzó, hanem a mássalhangzó a lényeges (a legtöbb magánhangzó amúgy sem tiszta), az angol rímnél a távoli összecsengés is megteszi. Tony Connor például nemcsak az ágat, a „bough“-t rimelteti a „rainbow“-ra, de gyenge vagy félrímként használja a „stones — veins“, „good — bird“, sőt „bear — shore“ szópárokat is. Nagy Lászlónál a rímek részben a népi, a népköltészeti hagyományhoz való ragaszkodást hangsúlyozzák, de Connor fordításaiban ez a hagyomány képileg annyira érvényesül, hogy a gyengébb rímelés nem hat zavarólag.

Egy másik probléma a túlságosan helyi jellegű utalásokból, illetve a nyelv olyan fordulataiból adódhat, amelyekre a befogadó nyelvnek nincsen megfelelő szava. Így például a *Deres majális* című Nagy László-vers nyitó soraiiban le kellett mondanunk a fröccsről: „Vadmeggy virágzik álmomban / Hol a sör, a bor, meg a szóda?“ Itt a bor meg a szóda magyar, de nem az angol majális jellegzetes italai, s lett a sorból Tony Connor kezén a következő: „My dreams foam cherry blossom / but where are the pots of beer?“ S hasonló okokból lett a *Ha döng a föld* című Nagy László-versben a „fehér lóból“, a magyar népmonda Fehér Lovából Mari Lwyd, a walesi népmesék Fehér Kancája. Ezt ugyan meg kellett magyaráznunk jegyzetben, mert a walesi mitológiát majdnem olyan kevésbé ismerik az angolok, mint a magyart, de úgy érzem, a költői transzmutáció elve itt jól működött.

A nehezen fordítható nyelvi fordulatra jó példa a „tündér nevetés“ József Attila *Ódájában*. Az *Ódának* mindeddig nincs adekvát angol fordítása; de a két rendelkezésünkre álló, önálló kötetben megjelent fordítás, Anton A. Nyergesé és John Bátkié egyben egyetért: a nevetés elől egyszerűen elhagyja a „tündér“ jelzőt. Nem úgy Kabdebó Tamás, aki *One Hundred Hungarian Poems* című antológiájában maga fordítja le az *Ódát*, s akinél ez a sor így hangzik: the fairy laughter spouts out on your teeth.“ Csakhogy a probléma pontosan az, hogy a „fairy“ jelzőt Tennyson még alkalmazhatta ebben az értelemben, de ma már enyhén komikus mellékíze van. Hamarjában nem is tudnám megmondani, mi lehetne a legjobb mai angol megoldás. Talán ahhoz hasonló, amit József Attila lengyel fordítója, Wiktor Woroszyński alkalmaz, aki a már említett PIW-antológiában „cudotwórca śmiech“-et, varázslatos nevetést fordít: „wytryska, widze to znów, na kamieni / białym szeregu / (na twoich zebach) cudotwórca śmiech“ *Antologia poezji węgierskiej*, 392.).

A versfordítás részletkérdései után térjünk vissza a mindenkit érdeklő alapkérdéshez: mennyire van jelen a modern magyar költészet a világban? Angol-amerikai viszonylatban sokkal inkább jelen van, jobban számon tartják, mint eddig bármikor, évről évre szaporodnak a gondos, a figyelmes, a költőiséget el nem sikasztó fordítások. A Tomlinson szerkesztette *The Oxford Book of Verse in English Translation* 1980-as kiadásában líránk három verssel van jelen, egy hosszabb Weöres-versszellett és két kisebb Pilinszky-verssel. Nem sok, de jelzi a jelenlétet. S az elkönnyelhető eredményeknél jobban kell hogy érdekeljenek bennünket a feladatok; még igen sok a tennivalónk, ha azt akarjuk, hogy a magyar költészetet ne csak udvariasságból dicsérik, hanem ugyanolyan természetesen olvassák külföldön, mint más kis lélekszámú, de jelentős irodalommal büszkélkedő népek irodalmi műveit.